

10. Филиппов Н.Г. Научно-технические общества дореволюционной России / Н.Г. Филиппов // Вопросы истории, 1985. – № 3. – С. 31 – 45.
11. Соловьёв Ю.И. История химии в России: научные центры и основные направления в исследовании / Ю.И. Соловьёв. – М.: Наука, 1985. – 415 с.
12. Соболева Е.В. Организация науки в пореформенной России / Е.В. Соболева. – Ленинград: Наука, 1983. – 260 с.
13. Степанский А.Д. Материалы легальных общественных организаций царской России (середина XVIII – февраль 1917 г.) / А.Д. Степанский // Археографический ежегодник за 1978 г. – М., 1979. – С. 69 – 80.
14. Степанский А.Д. История научных учреждений и организаций дореволюционной России / А.Д. Степанский. – М., 1987. – 345 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Демуз Інна Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”.

Наукові інтереси: проблеми історії та історіографії різногалузевих наукових товариств Російської імперії кінця XIX – початку XX ст.

УДК 94(477),,1917/1918”

ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОГО БУДІВНИЦТВА 1917 – 1918 рр. В ОЦІНКАХ ПРОВІДНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Олександр ЖИТКОВ (Кіровоград),

Борис ШЕВЧЕНКО (Кіровоград)

У статті зроблена спроба проаналізувати погляди учасників революційних подій на проблеми військового будівництва за доби Центральної ради та Української держави П. Скоропадського.

Ключові слова: Українська революція, Центральна рада, Українська держава, військове будівництво, історіографічний аналіз.

В статье сделана попытка проанализировать взгляды участников революционных событий на проблемы военного строительства во время правления Центральной рады и Украинского государства П. Скоропадского.

Ключевые слова: Украинская революция, Центральная рада, Украинское государство, военное строительство, историографический анализ.

The authors of the article tried to analyse the points of view of some revolutionaries concerning the problems of military construction during the ruling of the Ukrainian Government under P. Skoropadskiyi and Central Rada.

Keywords: Ukrainian revolution, Central Rada, Ukrainian state, military construction.

Значення військового питання в сучасній історіографії висвітлювалося як складова частина концепції Української революції [14], історії державності, зокрема формування національних військових підрозділів та збройних сил УНР доби Центральної ради, Гетьманату та Директорії [9]. При цьому, автори численних досліджень неодноразово зверталися до вивчення досвіду військового будівництва, узагальненого в щоденниках, спогадах та працях провідників національно-визвольних змагань: Михайла Грушевського [4; 5; 6], Володимира Винниченка [2], Дмитра Дорошенка [7; 8], Ісака Мазепи [10], Павла Христюка [18], Микити Шаповала [19; 20].

На нашу думку, проблеми військового будівництва в різні періоди розвитку Української революції – за доби Центральної ради та Української держави П.Скоропадського, Директорії УНР заслуговують на окремішній аналіз у контексті еволюції поглядів учасників тих подій із урахуванням складних умов формування ідеологічної бази української політичної еміграції 1920 – 30-х років [12, с. 329 – 403].

Насамперед слід відзначити, що процес творення українських збройних сил під час національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. гальмували серйозні протиріччя, які існували в тогочасному українському політикумі. У вирішенні питань щодо майбутнього українського війська у владних колах сформувалося два політичні угруповання: перше було презентовано прихильниками негайного проголошення самостійності України, котрі виступали за необхідність створення українського війська як запоруки майбутньої незалежності (М. Міхновський), друге – політиками, котрі сповідували автономістські погляди щодо майбутнього України й відповідно виступали проти регулярного війська, вважаючи його в умовах автономії просто не потрібним (М. Грушевський, В. Винниченко). Осібне місце займали такі політики, як С. Петлюра, Д. Дорошенко, І. Мазепа, М. Шаповал та П. Христюк, котрі виступали за необхідність формування регулярного війська, але водночас у політичному плані сповідували менш радикальні погляди, ніж самостійники на чолі з М. Міхновським. Тобто вони займали так би мовити серединну лінію між самостійницькими і соціалістичними (автономістськими) силами стосовно військового питання, що уможливило стверджувати про їхню приналежність до окремого, третього угруповання.

В умовах загальної революційної атмосфери періоду 1917 – першої чверті 1918 рр. рух військовиків, за визначенням вітчизняних дослідників, завдяки своїй масовості, радикалізму й організованості зайняв чільне місце в державному відродженні України й став каталізатором усього революційного процесу [11, с. 107].

Особливістю розбудови підвалин української національної армії стає ініціювання цього процесу, з середовища представників солдатських мас та їхнього громадського об'єднання – Українського Військового Клубу ім. П. Полуботка, заснованого самостійником М. Міхновським. Виходячи з ідеї відновлення незалежності України через неминучу збройну боротьбу самостійники відразу ж від початку революції звернули головну свою увагу на армію, яка в їхній уяві мала б стати основним фактором здобуття й захисту незалежності Української держави. М. Міхновський з перших днів революції усією своєю поведінкою демонстрував переконання, що майбутнє України значною мірою залежить від того, чи зуміє вона створити власні збройні сили. У цілому самостійники на чолі з М. Міхновським виступали за революційний спосіб творення української армії, а здійснення українізації вважали початковим етапом цього процесу. Зокрема, за словами М. Єремєєва, Микола Міхновський план створення українського війська вбачав у тому, "...що кожний вояк російської армії, який є родом українець, мусить вважати себе вояком майбутньої української армії" [1, с. 132].

Активність самостійників та дедалі зростаючий національний рух у військових частинах змусили керівників Центральної ради переглянути своє ставлення до українізації російської армії. Оскільки подальше ігнорування військового руху загрожувало раді втратою впливу в народних масах, то було прийнято рішення взяти українізацію під свій контроль. 12 квітня 1917 року В. Винниченко опублікував статтю, в якій було сформульоване завдання Центральної ради у військовому питанні в наступному вигляді: "Не українську регулярну армію нам треба організувати, а всіх українців-солдатів освідомити, згуртувати, організувати, українізувати ті частини всеросійської армії, які складаються з українців..." [Цит. за 7, с. 352].

На нараді виконавчого комітету Київської ради солдатських і офіцерських депутатів М. Грушевський у своєму виступі наголошував, що "...тепер українці з фронту вимагають прояву нашої активності в справі формування українських частин, загрожуючи прийти сюди. І ми повинні це зробити, зробити не через бажання забігати вперед, не через бажання наложити на все національний відбиток,

але тому, що умови тепер поза нами, тому, що зараз на карті стоїть захист Батьківщини. Коли армія дізнається про сформування українських частин, вона піде за нами, у протилежному випадку буде незгода!” [Цит. за 17, с. 92].

Варто наголосити, що керівники Центральної ради не очікували значного розвитку національного руху в армії. Так, М. Грушевський з цього приводу писав: “Організаційні завдання, поставлені Українською Центральною Радою, програма українізації життя і суспільного люду в Україні несподівано для багатьох викликали найпотужніший рух у військах, який послужив у найближчі місяці чудовою закваскою для українського відродження... Несподіваним було якраз, те що це піднесення вилилося у боротьбу за формування нових українських військових частин, реорганізацію особливих армій” [3, с. 400].

Причину цього М. Грушевський убачав у тому, що приводом для створення українізованих військових частин було “формування польських легіонів, розпочате при старому режимі, що найдивовижніше, саме в Україні: в Києві і на його околицях, де подібний факт не міг не зачепити почуттів місцевого населення” [3, с. 400].

По-іншому прагнення військовослужбовців до самоорганізації на українському ґрунті пояснював у першому томі “Заміток і матеріалів до історії Української революції” її активний учасник П. Христюк: “Щоб зрозуміти цілком цей надзвичайно сильний процес національного пробудження в широких сірих салдатських масах, треба мати на увазі те, що в складі нижчого старшинського персоналу російської армії було багацько бувших учителів, переважно сільських народних шкіл. Українське народне вчительство було тим свідомим національно і демократичним елементом армії, який допоміг прокинутись і розвинути на національному почуттю в українських салдатських масах”, – зазначав він [18, с. 22].

Володимир Винниченко розглядає процес українізації війська, як цілком природне й закономірне прагнення українського народу до самореалізації, котре не могло обмежитися конкретною галуззю життєдіяльності й тому охопило всі аспекти громадсько-політичного життя. “В кожній сфері були українці й у кожній сфері вони хотіли, вони мусіли виявляти себе, як українці, затверджуючи своє “я”, поширювати його, закріплювати певними нормами. Фабричні робітники, учителі, кооператори, студенти, прикащики, урядовці, всі гуртувались національно, всі домагались свою галузь діяльності українізувати, себто принатурити до об’єкту свого існування, – українського народу...”, – писав з цього приводу В. Винниченко [2, с. 128].

Отже, на думку Винниченка, було цілком закономірно, що у всій діючій та резервній російській армії “українець-солдат заворушився, загомонів і став домагатись затвердження й узаконення своєї вибухової свідомості в певних організаційних формах” [2, с. 126].

Слід відзначити, що Центральна рада в цілому позитивно ставилася до процесу українізації військових частин російської армії, а наслідки, до яких остання мала привести, керівники української революції оцінювали через концепцію національно-державної автономії України. Підтвердженням цієї думки є, зокрема, вияв керівниками Центральної ради рішучого протесту самостійницьким спробам М. Міхновського очолити український військовий рух. Оскільки Центральна рада побоювалася прямолінійних дій і самовільних акцій з боку М. Міхновського, які могли бути, на думку М. Грушевського, придушені російською владою “прямо із садистичною жорстокістю і при сій нагоді були б роздавлені початки національної організації”. Саме ці побоювання “змусили, - продовжує далі відомий історик, - наших товаришів з Ц. ради пильно слідити за його (М. Міхновського – авт.) діяльністю і старатись протиставити впливам і зв’язкам впливи Ц. ради” [4, с. 110].

Центральна рада виявила рішучий протест спробам М. Міхновського очолити український військовий рух. Завдяки зусиллям В. Винниченка лідера самостійників було усунуто від керівництва військовим рухом, а його місце зайняв С. Петлюра [13, с. 22]. Тут необхідно відзначити, що С. Петлюра так само, як і М. Міхновський, був послідовним прихильником необхідності проведення українізації війська, однак, на відміну від останнього, у питанні майбутнього статусу української держави мислив у фарватері автономіської політики Центральної ради.

Таким чином, будучи єдиним у розумінні необхідності українізації військових частин, тогочасні політичні лідери неоднаково бачили майбутнє українських збройних сил. На відміну від М. Міхновського, котрий розглядав українізацію, як перший етап у створенні власного війська, керівники Центральної ради, в своїй більшості виступала проти регулярної армії. Зазначена позиція Центральної ради у військовому питанні багато в чому визначалася ставленням до формування української армії двох політиків – М. Грушевського та В. Винниченка.

Відомий історик, громадсько-політичний діяч, незмінний лідер Центральної ради М. Грушевський був головним ідеологом української революції. У своїх працях “Хто такі українці і чого вони хочуть”, “Вільна Україна”, “Якої ми хочемо автономії та федерації” він обґрунтував власне бачення подальших способів розвитку української державності, визначив найперспективніші варіанти спрямування визвольного руху, його стратегію, форми й методи боротьби. Вплив М. Грушевського на політику Центральної ради був надзвичайно великий. На думку сучасних дослідників, для осягнення концепції української революції за доби Центральної ради немає потреби аналізувати, усі без винятку, політичні документи того часу тому, що в них лише в той чи інший спосіб оформилися ідеї, висновки й настанови вироблені М. Грушевським [15, с. 5 – 6].

Як відомо, в основу концепції розвитку української державності голова Центральної ради поклав ідею широкої національно-територіальної автономії України в складі федеративної Росії. “Широка автономія України в її етнографічних межах в федеративнім зв’язку з демократичною Російською республікою. Се наша платформа...”, – пише з приводу цього М. Грушевський у 1917 році [6, с. 100]. На першому етапі розвитку Українських визвольних змагань М. Грушевський не бачив державну потребу у створенні постійного війська. На його думку, нормальною формою охорони держави була б “всенародна міліція” [6, с. 174]. Ті ж вимоги, що їх висував військовий рух, не вмщувалися в рамки планованої автономії й викликали побоювання лідерів Центральної ради, зокрема й М. Грушевського, у тому, що Тимчасовий уряд звинуватить їх у націоналізмі й сепаратизмі [11, с. 107].

Проте, активність самостійників та організований ними 3-тисячний солдатський мітинг з вимогою надати їм статус окремої української частини змусив керівників Центральної ради визнати необхідність українізації збройних сил та організації першого Всеукраїнського військового з’їзду, на якому, як згадував М. Грушевський, вирішувалося питання про військову справу – “чи вестиме її Центральна Рада, її соціалістичні і демократичні круги, чи наші фашисти (так він характеризував М. Міхновського – авт.)” [4, с. 133]. Отже, М. Грушевський визнавав необхідність українізації російської армії, однак, на його думку, вона мала б привести не до створення постійної української армії, як того вимагали самостійники, а до утворення замість неї “народної міліції”.

Однак, після важких і доленосних випробувань, які випали на долю молодій Українській народній республіці після захоплення влади більшовиками і перед агресією Радянської Росії, М. Грушевський змушений був змінити свої погляди щодо військового питання. Голова Центральної ради доходить висновку, що в період становлення української державності “при тій дезорганізації, яку ми маємо всередині, і при тих небезпеках, які чигають на нас з усіх сторін навколо, міліційна служба нас не забезпечить від спекуляцій на нашу слабкість, і нам якийсь час буде доконче потрібна хоч невелика, але добра, тверда, дисциплінована армія” [5, с. 49].

М. Грушевський також визначив своєрідний спосіб формування цієї армії, який повинен бути спрямований на те, щоб вона не була “чужородним наростом на демократичній тілі держави” й не спотворювала її демократичну та соціальну політику. Для цього, за словами М. Грушевського, під час формування української армії треба забезпечити її національно-патріотичними, ідейно-свідомими, культурними та інтелектуальними силами, які мали б своєю службою надавати армії демократичного характеру.

Водночас, незважаючи на визнання М. Грушевським необхідності творення постійного війська, концептуально він розглядав його лише, як тимчасове явище, або перехідний етап до формування “народної міліції”. “План вироблений нашим військовим міністерством, - пише голова Центральної Ради, - побудований на

принципах територіального устрою, так що без труднощів кожної хвили можна перейти від армейської до міліційної системи” [5, с. 49].

Таким чином, погляди М. Грушевського на військове питання пройшли певну еволюцію. Будучи на початку української революції переконаним антимілітаристом, Грушевський під впливом наслідків, спричинених агресією більшовицької Росії, визнав необхідність створення для захисту молодого української державності, постійного війська, яке, на його думку, мало б стати тимчасовим атрибутом державності на шляху формування “народної міліції”.

Одним із найбільших противників створення в Україні регулярного війська був відомий громадсько-політичний діяч, голова Генерального секретаріату Володимир Винниченко, який через призму своїх автономістських і соціалістичних поглядів уважав творення власної армії справою непотрібною, почасти навіть шкідливою. Свої погляди щодо військового питання В. Винниченко під час революції висвітлював в усних виступах та численних публікаціях, які друкувала “Робітничая газета”. Так, Д. Дорошенко, характеризуючи український військовий рух, наводить витяг з такої публікації, де голова першого національного уряду відзначав: “Не своїй армії нам соціал-демократам і всім щирим демократам треба, а знищення всяких постійних армій” [Цит. за 7, с. 351 – 352].

Негативне ставлення В. Винниченка до постійної армії пояснюється тим, що він розглядав її як засіб для панування окремих класів суспільства над народом. Від самого початку Української революції В. Винниченко поділяв погляди М. Грушевського стосовно того, що на шляху України до нового ладу функції регулярної армії успішно візьме на себе “народна міліція”. Відстоюючи соціалістичні погляди, лідер Центральної ради вважав, що українське військо повинне бути передусім “свідоме своїх народних, а не солдатських інтересів” [Цит. за 7, с. 352].

Одним із перших, хто оприлюднив тезу про нездатність лідерів Центральної ради (передусім В. Винниченка й М. Грушевського) адекватно оцінити й використати український військовий рух був саме Д. Дорошенко. Власне бачення розвитку подій української революції він як професійний історик виклав у фундаментальному двотомному дослідженні “Історія України 1917 – 1923 рр.” [7], а як учасник революційних подій у своїх мемуарах “Мої спогади про недавнє минуле” [8]. Д. Дорошенко, будучи прихильником створення української армії, негативно ставився до військової політики Центральної ради, зосереджуючи свою критику на двох аспектах: українізації військових частин російської армії та пануванню вузькопартійних інтересів у її формуванні.

Однією із головних перешкод успішному розвитку українізації армії та в цілому українському військовому будівництві була відсутність досвідчених військових фахівців. На цей факт звертають увагу у своїх працях практично всі учасники подій української революції, у тому числі й Д. Дорошенко. На його думку, “Справа формування українських військових частин відразу була поставлена на фальшивому фундаменті: за неї взяли люди не фахові, або малодосвідчені й малотямущі, котрі з особистої пихи й амбіцій не допускали до неї людей фахових...” [8, с. 199]. У цьому читача мав наочно переконати аналіз Д. Дорошенком складу Українського генерального військового комітету, який, на думку автора, виявив, що в останньому “не має жодної особистості, якості якої відповідали б надзвичайно важливій посаді члена УГВК” [15, с. 268].

Дмитро Дорошенко наголошував, що у військовій справі для лідерів соціалістичних партій основним критерієм добору кадрів був не професіоналізм чи відданість українській державі, а партійна належність. Звертаючи увагу на цей факт, він говорить про неспроможність керівників Центральної ради відійти від своїх партійних інтересів і використати в боротьбі з більшовиками добре озброєний і боєздатний Перший український корпус, “який уявляв з своїми ще слухняними й дисциплінованими 6000 людей прекрасне ядро майбутньої української армії” [8, с. 204].

Як на масштаб українсько-більшовицької війни, зауважував Д. Дорошенко, це вже була готова армія, “але її в колах Центральної Ради боялись не менше, як большевиків, боячись, що спираючись на неї, ген. Скоропадський зробить

переворот... Отже, замість того, щоб використати український корпус, постаралися швидше його розкласти й знищити” [8, с. 204].

На думку Д. Дорошенка, також було змарновано й не використано для оборони української державності й другу військову силу – Українське Вільне козацтво, котре автор оцінює, як позитивне явище того часу, відмічаючи його національний, суто народний характер [8, с. 204 – 205].

Перемогу соціал-демократичного підходу до проблем подальшого військового будівництва Д. Дорошенко називає згубною не лише для творення збройних сил, а й у цілому для української революції. Оскільки Центральна рада узявши керівництво українським військовим рухом у свої руки, “штовхнула його на шлях соціалістичної демагогії, яка розкладала здорові національні елементи військового руху, позбавляла його ідеалізму, ідейного пориву, викликала серед одних кар’єризм і авантюризм (серед офіцерства), серед других розпалила соціальні апетити і вкінці спричинила охолодження до самої ідеї збудування самостійної української держави” [7, с. 267].

По-іншому, ніж за часів Центральної ради, Д. Дорошенко оцінює військове будівництво в період Української держави П. Скоропадського. Займаючи в гетьманському уряді посаду міністра закордонних справ,

Дорошенко деякою мірою був причетний до створення українського війська, оскільки з огляду на австро-німецьку присутність військового питання набуло в українсько-німецьких зовнішньополітичних стосунках важливого значення.

У своїх працях Д. Дорошенко досить змістовно проаналізував внутрішню та зовнішню політику гетьманського уряду, наголошуючи, що його діяльність була спрямована на так звану “емансипацію” Української держави, передусім, від Німеччини. Одним із способів досягнення такої “емансипації” було створення сильної української армії. Але водночас як політик-реаліст Д. Дорошенко тверезо оцінював важливість австро-німецької військової присутності в Україні, необхідної для збереження гетьманського режиму. Саме тому восени 1918 р., коли виснажені війною Німеччина та Австро-Угорщина запросили миру, Д. Дорошенко як міністр закордонних справ був змушений здійснити дипломатичну поїздку до Берліна з метою переконати німецьке командування залишити окупаційні війська в Україні [15, с. 84].

Найболючішим питанням у процесі творення українського війська за часів Гетьманату було забезпечення його командним складом. Відмічаючи, що гетьманська армія могла стати політично надійною лише в тому разі, коли б нею керували політично надійні офіцери, виховані у дусі відданості українській самостійній державі, Д. Дорошенко у своїх “Спогадах” писав: “Офіцерів українців, що служили в старій російській армії, було багато, але свідомих національно і перейнятих національним духом було дуже небагато” [8, с. 335]. Д. Дорошенко цю ситуацію пояснює тим, що старе українське офіцерство було виховане на інших традиціях: або в дусі російського централістичного світогляду, або “вільної отаманщини” й тому було ненадійним у захисті гетьманської держави. Особливо складна ситуація з кадровим забезпеченням склалась у Чорноморському флоті, де, за словами Д. Дорошенка “...треба було просто брати на службу офіцерів царського часу, бо дождити, поки виховаються нові свіжі кадри довелось би дуже довго” [8, с. 336].

Невдало наслідки процесу українізації війська оцінював відомий діяч українських визвольних змагань, член УСДРП, міністр і голова уряду УНР Ісак Мазепа. При цьому, на відміну від Дмитра Дорошенка, який, нагадаємо, невдалу українізацію пояснював відсутністю досвідчених військових фахівців, він основну причину вбачав у тому, що Центральна рада не звертала належної уваги на проблему національної свідомості військових частин, які внаслідок цього досить легко піддавалися руйнівним впливам ззовні [10, с. 49].

На думку І. Мазепа, створювати українське військо потрібно було лише з людей національно свідомих і надійних, а “не так, як це робилося під час т. зв. “українізації” російської армії: хто народився на Україні, той автоматично йшов до українського війська” [10, с. 49].

Цілком оригінальним було бачення І. Мазепою причин відмови Центральної ради від створення регулярної української армії. На його думку, велику роль у психології тогочасного суспільства відігравали антивоєнні настрої. За словами І. Мазепа, "...ніхто не хотів війни, всі були проти регулярної армії і проти обов'язкових мобілізацій" [10, с. 48]. Саме керуючись цими факторами, відзначає І. Мазепа, Центральна рада в IV Універсалі проголошувала: "після затвердження мирних переговорів – розпустити армію зовсім; потім, замість постійної армії, завести народню міліцію, щоб військо наше служило обороні робочого народу, а не бажанням пануючих верств" [10, с. 48].

Негативно І. Мазепа оцінював військове будівництво періоду Української держави П. Скоропадського. Характеризуючи добу Гетьманату як штучне призупинення демократичного революційного процесу, він уважав, що після приходу до влади П. Скоропадського влада в Україні опинилася в руках російських реакційних кіл [10, с. 60]. Останні, стверджує І. Мазепа, виступали проти формування повноцінного українського війська, оскільки вбачали в ньому перешкоду на шляху використання "гетьманської України" як бази для відновлення єдиної монархічної Росії [10, с. 62].

Внаслідок цього формування української армії від самого початку було поставлене в "протиукраїнський бік". Характеризуючи військову політику гетьманського уряду, І. Мазепа відзначає, що, з одного боку, проводилася ліквідація українських частин, які вже існували, з іншого – почалося формування нових восьми корпусів під керівництвом тільки російського офіцера. Для прикладу, І. Мазепа наводить восьмий корпус, який формувалася на Катеринославщині й був начебто цілком російською військовою частиною [10, с. 62].

Багато в чому погляди І. Мазепа поділяв також відомий державний діяч української революції Микита Шаповал, який своє бачення військового питання виклав у дослідженнях "Військо української республіки" [19] та "Військо і революція" [20]. У цих працях М. Шаповал розглянув проблему участі війська в революційних подіях, проаналізував процес військового будівництва в період Центральної ради, Гетьманату й Директорії.

Характерною особливістю творів М. Шаповала є соціологічний підхід до аналізу військового питання в революції. "Щоб в'яснити природу війська і його роль та завдання в революції, ми мусимо кинути загально-теоретичний погляд на само суспільство", – писав він [20, с. 1]. Керуючись соціологічними принципами, М. Шаповал визначає військо, як специфічну організацію, котра в мирний час відіграє роль технічного апарату в руках держави, а в період революції стає технічним апаратом партії або партій, які перебувають при владі.

Оцінюючи значення збройних сил для розвитку революції, М. Шаповал відзначав, що "перехід війська на бік опозиційної партії вирішує долю даного режиму – він розбивається і уступає своє місце іншому" [20, с. 9]. З огляду на це М. Шаповал виступає проти залучення війська до політичного життя держави: "Військо не повинно займатися політикою, навіть не приймає участі у виборах, військові люде фактично перестають бути громадянином, хоч і мають всякі інші привілеї" [20, с. 14].

При цьому, на думку політика, військо виступає складовою будь-якої революції, у тому числі й українських визвольних змагань. На відміну від керівників Центральної ради, М. Шаповал виступав за збройний спосіб творення української державності, відмічаючи, що "Хто не признав революції, цеб-то насильства над ворогом, той не признав і українського війська" [20, с. 23].

Узагалі М. Шаповал критично підходив до оцінки військової політики Центральної ради, відстоюючи твердження, що правильною вона була лише в період українзації частин російської армії. Проте, угодницька політика керівників української революції щодо Тимчасового уряду, на його думку, негативно вплинула на подальший розвиток військового руху.

Різно критикує М. Шаповал і процес створення української армії в період гетьманату П. Скоропадського, коли керівництво українським військом перебувало в руках російського генерального штабу, що, на його думку, на практиці привело до русифікації українського військового міністерства [20, с. 17 – 18]. За словами М.

Шаповала, у період гетьманської держави українська армія виразно складалася з двох частин: “малосвідомого національного, соціально-революційного козацтва і реакційно-російського з малою домішкою українського (поступового) старшинства” [20, с. 18].

М. Шаповал, прекрасно розуміючи важливе значення збройних сил для захисту української держави, у лютому 1919 р. подав на розсуд влади власний проект організації так званої “земельної” армії. На його думку, створення останньої мало відбуватися на таких принципах: організація армії територіально (по селах, волостях, повітах), формування офіцерського складу тільки з представників українських партій, селянської спілки, учительства і дрібних селян-козаків, розпуск російського старшинства, яке, за словами Шаповала, “пасивно волоклося за українською владою і чекало “Антанти” і добровольців з Одеси” [20, с.19].

Цей проект побудови української армії, за свідченням його автора, був прихильно сприйнятий у владних колах, але залишився не реалізованим через те, що керівництво Директорії замість того, щоб створювати власну армію, орієнтувалося на військову допомогу Антанти.

Таким чином, аналіз оцінок діяльності національних урядів і пропонуваних до реалізації проектів військового будівництва доби Української революції виявив тісний зв'язок концептуальних положень авторів з програмними положеннями партій, до котрих вони належали. Лідери Центральної ради, які за політичними переконаннями репрезентували автономістський державницький курс, відкидали ідею створення регулярної армії та виступали за формування “народної міліції”.

У свою чергу, відмінний погляд сповідували прихильники створення українського війська, підґрунтям якого мав, на їхню думку, стати національний елемент – свідоме козацтво та старшина. Загалом, позиції дослідників зближують автентичні висновки з незначними варіативними відмінностями: відмова від створення регулярного війська була одним із головних прорахунків лідерів Української революції, що в кінцевому результаті привело до її поразки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Верстюк В.Ф., Осташко Т.С. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник / В.Ф.Верстюк, Т.С. Осташко. – К., 1998. – 256 с.
2. Винниченко В.К. Відродження нації: У 3-х частинах / В.К. Винниченко. – К.; Відень: Вид-во “Дзвін”, 1920. – Ч. 1. – 348 с.
3. Грушевський М.С. Історія України з ілюстраціями і доповненнями / М.С. Грушевський. – Донецьк, 2009. – 528 с.
4. Грушевський М.С. Спомини / М.С. Грушевський // Київ: літературно-художній та громадсько-політичний журнал. – 1989. – № 9. – С. 108 – 149.
5. Грушевський М.С. На порозі нової України: гадки і мрії / М.С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991. – 128 с.
6. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.С. Грушевський. – К.: Т-во “Знання” України, 1991. – 240 с.
7. Дорошенко Д.І. Історія України. 1917 – 1923 рр.: У 2-х т. / Д.І. Дорошенко. – Ужгород, 1923. – Т. 1. – 458 с.
8. Дорошенко Д.І. Мої спомини про недавнє-минуле (1914 –1920) / Д.І. Дорошенко. – Мюнхен: Українське вид-во, 1969. – 543 с.
9. Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.) / В.П. Капелюшний. – К.: Олан, 2003. – 608 с.
10. Мазепа І.П. Україна в огні й бурі революції / І.П. Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – 608 с.
11. Матяшук В.П. Помилки військової політики М. Грушевського як голови Центральної Ради / В.П. Матяшук // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. / Ред. Л.С. Дещинський. – Львів, 2007. – С. 107- 112.
12. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ ст.) / В. Піскун. – Київ- Нью-Йорк, 2006. – 672 с.
13. Солдатенко В.Ф. Еволюція суспільно-політичних поглядів В.К. Винниченка в добу української революції / В.Ф. Солдатенко // Український історичний журнал. – 1994. – № 6. – С. 15-26.

14. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис / В.Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 975 с.
15. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія / В.Ф. Солдатенко. – К.: Пошуково-видавниче агентство “Книга Пам’яті України”, 1997. – 416 с.
16. Тищик Б.Й. Українська Центральна Рада: воєнна політика та військове будівництво (1917-1918 рр.) / Б.Й. Тищик // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Випуск 37. – С. 126-133.
17. Ткачук П.П. Еволюція поглядів М. Грушевського щодо процесу військового будівництва УНР / П.П. Ткачук // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. / Ред. Л.Є. Дешинський. – Львів, 2007. – С. 89-93.
18. Христюк П.О. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917 – 1920 рр.: У 4-х т. / П.О. Христюк. – Прага, 1921. – Т. 1. – 152 с.
19. Шаповал М.Ю. Військо української республіки / М.Ю. Шаповал // Відродження. – Київ, 1918. – Ч. 3. – 29 (16) березня.
20. Шаповал М.Ю. Військо і революція (Соціологічний нарис) / М.Ю. Шаповал. – Прага; Львів, 1923. – 24 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Житков Олександр Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія та історіографія соціальних рухів доби Української революції.

Шевченко Борис Леонідович – молодший науковий співробітник відділу історії Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Наукові інтереси: історія та історіографія військового будівництва в Україні 1917 – 1921 рр.

УДК 930.1(477–25) (18/19)

М. П. ДРАГОМАНОВ ЯК КРИТИК НАРОДНИЦЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Олександр КІЯН (Кіровоград)

У статті на основі впровадження джерельних свідчень архівного походження, висвітлено оцінку Михайлом Драгомановим стану розвитку української історичної науки 60 – 70-х років XIX століття.

Ключові слова: українська історіографія, М. Драгоманов, народознавство, історія України.

В статье, на основе использования источниковых свидетельств архивного происхождения, отражена оценка Михаилом Драгомановым состояния развития украинской исторической науки 60 – 70-х годов XIX столетия.

Ключевые слова: историография, М. П. Драгоманов, народничество, история Украины.

In the article, on the basis of the use of source certificates of the archived origin, an estimation is reflected by Mikhail Dragomanov development of Ukrainian historical science of 60 – 70-th years of XIX century.

Keywords. historiography, M. P. Dragomanov, populism, history of Ukraine.

Для розуміння мотивів і характеру розвитку української історичної науки другої половини XIX століття непересічну роль мають аналітичні праці її класиків. В історіографічному контексті особливо важливими для визначення оцінки творчості В. Антоновича сучасниками є спостереження М. Драгоманова, людини,